

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2019, 12: 357-372

Bir Irkçılık Söylemi: Hâcerizm

A Racial Sense: Hagarism

İlyas Uçar

Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı

Dr., Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic
History and Arts,
Kırıkkale, Turkey

ilyasucar@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7125-8995

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ağustos / August 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Ekim / October 2018

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 12 **Sayfa / Pages:** 357-372

Atıf / Cite as: Uçar, İlyas. "Bir Irkçılık Söylemi: Hâcerizm [A Racial Sense: Hagarism]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 12 (June 2019): 357-372.

<https://doi.org/10.18498/amailad.579990>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

A Racial Sense: Hagarism

Abstract

Throughout the history, prophets have been sent for each community, both leaders and guides. Ibrahim, one of the common names of the religions of Islam, Judaism and Christianity, is a prophet with the greatest knowledge about both the Qur'an and other holy books. The geography and family life of Ibrahim, which Islamic religion regards as ulu'l-azm, has attracted the interests of many researchers with its close interest in three religions. In this context, along with Abraham, Hagar, Sarah, Samuel and Isaac became other names that came to foreground. Hâgar and Hagarism, which is a rhetoric that has been introduced in relation to these names, played an important role in the point of origin of the three Semitic religions, has been popular in the West especially since 1977 and has been used against Islam with a manipulative method. Hagarism which attracts the attention of those who work on religions and has wrote many articles on it. In this work, we tried to deal with the way in which our country was rise and how and why it was evolved.

Summary

The word Hagar (Arabic: هاجر), in the dictionary as a common meaning to escape, go, migrate, come to the meaning of migration. Hagar is the Arabic name used to identify the wife of Abraham and the mother of Ismael. She is a reverted woman in the Islamic faith. According to Muslim belief, she was the Egyptian handmaiden of Abraham's first wife Sara. Sara and Hagar, whose names are not mentioned in the Qur'an, have been the subject of debate as an important figure in terms of the mission they have undertaken in the history of religion and in the history of Islam. The sorrows of the Sara and Abraham couples who have no children despite their long marriages are reflected in the Quran: "O my Lord! Forgive me a child of the righteous." (37/100) Finally, Ismael was born from his marriage to Hagar.

This marriage between Abraham and Hagar after a while turned into uneasiness and jealousy in Sâra and led him to ask them to send them to another place. Resisting for a while, thanks to the commandment from God, he took his wife and son to Mecca, a deserted and lonely area where the Kaaba was located. But the story is traditionally understood to be referred to in a line from Abraham 's prayer in Sura Abraham (14:37): "I have settled some of my family in a barren valley near your Sacred House." Hagar lived here alone with Ismael for a long time. Hagar worried about his son dying because of starvation, Hagar used to fled to the valley of Makkah desperately seven times between the hills called Safa and Marwa, at

which time he saw a water emerge from his son's place. This water is now called "zamzam". While these are lived, Isaac was born on the other side. In fact, everything starts right here. Because the names of Hagar and Ismael in the later periods for different purposes, it was wanted to be used as a means of discrediting and othering. This situation gave rise to the term of Hagarism.

Hagarism was first introduced in 1977 in the of Hagarism: The Making of the Islamic World study published by the Cambridge University Press. Patricia Crone and Micheal Cook, written by the duo of the work on the basis of the name Ibrâhim on the basis of the Prophet Muhammad in particular and different views on the life of Muhammad is to produce a "parallel history of Islam." This naming, which appears to be the first in the plan and innocent, is the Prophet of the first period of the Syriac sources shown as the ancestor of Muslims and Islamic society. Ismael's mother Hagar was given relative. It would not be wrong to say that this concept, which is conceptually correct, is basically based on its syllabic-Islamic style from the point of view of the sources of Islamic history, which may be considered reasonable in terms of its inclusion of non-Islamic sources. Crone and Cook did not reject Abraham in his own interest. He emphasized that the Jews should be used as a means of racism to give birth to Isaac and that the Jews were more valuable and important, and that Muslims should not be cared for because they came from Hagar. Although we could not step back on these views and find enough findings and we started to work with the excitement of youth, Cook and Crone burned the hagarim torch. Hagarism in the hands of those who later made anti-Islamic discourses had turned into a trump that would set fire. For example, Daniel Pipes, the US historian and founder of the Middle East Forum, was the forerunner of these views as the most fervent advocate. Pipes, which brings this issue to the agenda frequently in every environment and especially on its website, has also managed to influence some people.

Just like Islamophobia, just like orientalism, there are some names and concepts in his background. But, the goal was not successful enough due to the use of a very extreme and hard language. Nevertheless, Hagarism, which emerged as a rhetoric of racism, emerged with a completely different name, perhaps with the events of September 11, and in a completely different structure. The aim of showing that Islam is always in a bad and negative situation is still the liveliest form today. In this context, as Muslims we have to be vigilant and conscious of all sorts of adversities that have occurred in the past and in the future, without the prisoner of naming and qualifications.

Keywords: History of Islam, Hagarism, Abraham, Samuel, Racism.

Bir Irkçılık Söylemi: Hâcerizm

Öz

Târih boyunca her toplum için hem önder hem de rehber kabul edilen peygamberler gönderilmiştir. İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin ortak isimlerinden biri olan İbrâhim, hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de İncil ve Tevrat gibi diğer kutsal kitaplarda hakkında en fazla malumât bulunan peygamberdir. İslâm dininin ulu'l-azm olarak kabul ettiği İbrâhim'in yaşadığı coğrafya ve aile hayatı üç dini de yakından ilgilendirmesi yönüyle pek çok araştırmacının ve din bilimcinin ilgi alanına girmiştir. Bu bağlamda İbrâhim ile beraber Hâcer, Sâre, İsmâil ve İshâk ön plana çıkan diğer isimler olmuştur. İlâhi dinlerin menşei noktasında önemli rol oynayan bu isimlerden Hâcer ve ona nispetle ortaya atılan bir söylem olan Hâcerizm (Hagarism) Batı'da özellikle 1977 yılından itibaren popüler olmaya başlamış ve manipülatif bir yöntem ile İslâm aleyhine kullanılmıştır. Özellikle dini araştırmalar yapanların ilgisini çeken ve üzerinde pek çok yazı kaleme alınan Hacerizm'in ülkemizde pek fazla bilinmemesini dikkate alarak bu çalışmada Hâcerizm'in nasıl ve neden doğduğu ile tarihi gelişimi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Târîhi, Hâcerizm, İbrâhim, İsmâil, Irkçılık.

Giriş

Arapça'da hem Âcer hem de Hâcer, İbrânic'e'de Hagar, Grekçe'de Agar olarak kullanılan Hâcer kelimesi sözüklere ortak bir anlam olarak "kaçmak, gitmek, hicret etmek, göçmek" manalarına gelmektedir.¹ Kelimenin kökeni ve manaları noktasında farklı görüşler ileri sürülse de başta İslam dini olmak üzere Yahudilik ve Hıristiyanlık aynı kişiyi ifade etmek amacıyla bu isimlendirmeyi kullanmışlardır. Buna göre Hâcer, çoğunluğun kabulüne göre Hz. İbrâhim'in ikinci eşi ve Hz. İsmail'in annesidir.²

¹ Ebû Abdîrrahmân el Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el Ferâhîdî (Führûdî), *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî (b.y.: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 3: 386-389; Ebû Bekr Muhammed b. Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheterü'l-Lüğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî (Beyrut: Dâru'l-ilm, 1987), 1: 468; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-Lüğa* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 2001), 6: 28.

² Bu nedenle yüzyıllar sonrasında bile Hz. Peygamber "Mısır'ı fethettiğinizde halkına iyi davranın; çünkü onlara karşı ahdimiz ve onların bizimle akrabalığı vardır" buyurmuştur. Müslim, "Fezâilü's-şahâbe", 227. Ayrıca bk. Riffat Hassan, "Islamic

Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri zikredilmeyen ve tarihsel olarak kocaları ve oğullarının gerisinde kalan Sâre ve Hâcer buna rağmen hem dinler tarihinde hem de İslâm tarihinde üstlendikleri misyon bakımından önemli birer karakter olarak tartışma konusu olmuşlardır. Hâcer ismi ayrıca hadis kaynaklarında zaman zaman açıkça zikredilmiş hatta Buhârî'nin tüm nüshalarında Âcer kelimesiyle ifade edilirken Hâcer formunda şöhret bulmuştur.³

İsmi zikredilmese bile dolaylı olarak Kur'ân ayetlerinde kendisine atıfta bulunulan Sâre, musevî yorumculara göre karakteri, güzelliği, kocasına kendisini adanmışlığı ve İbrâhim'in ilk eşi olması yönüyle önem taşırken uzun süre çocuğu olmadığı için, Tevrat'a göre Mısırlı bir câriye olan Hâcer'i bizzat Hz. İbrâhim ile evlendirmesi tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Oysa Philon bu durumu Sâre'nin erdemli karakterinin ve mütevazılığının en açık kanıtı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü o kısırlığının cezasını kocasının çekmemesini istemiş, babalık duygusunu tatması için onu cesaretlendirmiştir.⁴

Uzun süren evliliklerine rağmen çocukları olmayan Sâre⁵ ve İbrâhim çiftinin üzüntüleri, İbrâhim'in diline "Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla." (es-Saffât 37/100) şeklinde yansımış ve nihâyet kısa bir süre sonra Hâcer ile olan evliliğinden İsmâil dünyaya gelmiştir.

İsmail ile ilgili diğer ilahi dinlerin kutsal metinlerine bakıldığında söz konusu edilen doğum ile ilgili Tevrat'ta geçen pasajların, İsmail'in sıradan bir çocuk olmayacağını gösterdiği görülmektedir. Çünkü yaratılış bölümünde yer alan bilgiye göre Rabb'in meleği Hâcer'e gelip "Senin zürriyetini çoğalttıkça çoğaltacağım ve çokluğundan sayılmayacaktır. İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın, onun adını İsmail koyacaksın"

Hagar and Her Family", *Hagar, Sarah and Their Children*, ed. Phyllis Trible - Letty M. Russell (Louisville: Westminster Knox Press, 2006), 149-167; Rita M. Kissen, "The Children of Hagar and Sarah", *Children's Literature in Education* 22/2 (1991): 111-119; Aron Pinker, "The Expulsion of Hagar and Ishmael", *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (2009), 1-24.

³ Ahmet Zebidî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, trc. Ahmet Nâim - Kâmil Miras (Ankara: DİB Yayınları, 1980), 6: 520; Şaban Kuzgun, "Hâcer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 431.

⁴ Carol Bakhos, *İbrahim'in Ailesi: Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam İnancındaki Yorumlar*, trc. F. Büşra Helvacıoğlu (İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları, 2015), 122-123.

⁵ İlgili ayetler için bk. Hûd 11/69-76; ez-Zâriyât 51/24-30.

diyerek müjde verir. Bunun üzerine Hacer'den Hz. İsmail dünyaya gelir. (Yaratılış 1/16). Ancak kendi isteğiyle ön ayak olduğu bu evlilik bir süre sonra Sâre'de huzursuzluğa ve kıskançlığa dönüşmüş ve İbrâhim'den onları başka bir yere göndermesini istemesine yol açmıştır.

Kitab-ı Mukaddesi yorumlayanlardan bazıları özellikle hahamlar bu durumu Sâre'nin ahlakiliğine dayandırarak tarafgirlik göstermişler ve böylece Hacer'i karalamışlardır.⁶ Hacer aleyhtarlığı yapanların başında Josephus yer almaktadır. Sare'nin Hacer'e olan davranışlarını aklayan Josephus, hamile kaldıktan sonra Hacer'in hanımı Sâre'ye karşı saygısız bir karaktere büründüğü hatta kendince kraliçe havalara girdiği iddiasında bulunmuş, hatta daha da ileri giderek Sâre'nin asil duruşundan utanan ve küçük düştüğünü fark eden Hâcer'in kendi kendine çöllere kaçtığını, üstelik melek tarafından kibirli olmakla suçlandığını ifade etmiştir.⁷

İlk dönem Hıristiyan kaynaklarında da durum çok değişik olmamakla beraber musevî yorumcular kadar sert ve keskin bir dil veya olumsuz nitelendirilme her zaman kullanılmamıştır. Fakat her halükârda Hacer, Sare'nin arkasında bir yerlerde yer almıştır.⁸ Ötekileştirmenin ilk nüveleri olan bu yorumları bir kenara bırakıp İslâmî anlatıya devam edecek olursak, bir süre direnen Hz. İbrâhim Allah'tan aldığı emir ile eşi ve oğlunu Mekke'ye, bugün Kâbe'nin bulunduğu ıssız ve kupkuru bölgeye götürmüştür. Hâcer, getirildikleri yere biraz sitem biraz da tepki olarak "Bizi hiçbir ekinin bitmediği ve kimsenin yaşamadığı bu vadiye bırakıp gidecek misin?" demiş olsa da İbrahim bunun Allah'ın bir emri olduğunu, bunu yapmaya mecbur olduğunu söylemiş ve şöyle dua etmiştir:

"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler. Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Hamd, iyice

⁶ Bakhos, 124.

⁷ Josephus, *Jewish Antiquities*, trc. Ralph Marcus, 4 (Cambridge: Harward University Press, 1998), 93-95; Bakhos, 125.

⁸ Bakhos, 136-137.

yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir." (İbrâhim 14/37-39).

İslâm dinine göre duanın karşılığı olarak Hâcer, İsmâil ile birlikte uzun süre burada yalnız olarak yaşamını sürdürmüş İbrahim'in kendisi için bırakmış olduğu az miktardaki su ve erzak ile idare etmiş ancak zamanla tükenen su ve erzak yüzünden İsmail'in ölmesinden korkarak telaşlanmış, ıssız Mekke vadisinde çaresizlikten Safa ile Merve denilen tepeler arasında yedi defa gidip gelmiş, bu sırada oğlunun bulunduğu yerden bir su çıktığını görmüş ve bu vadede kendisine su ihsan eden Allah'a şükretmiştir. Zemzem olarak günümüzde hala önemini koruyan bu su hakkında Hz. Peygamber "*Allah İsmail'in annesine rahmet etsin. Eğer suyun önünü kapamasaydı zemzem akıp giden bir ırmak olurdu*" demiştir.⁹ Hâcer'in daha sonra bölgeye gelenlerle beraber şehri imar ederek doksan yaşında, burada vefât ettiği kaydedilmiştir.¹⁰

İbrâhim ise tekrar Sâre'nin yanına dönmüş bir süre sonra da Sâre'den İshâk'ın dünyaya geldiği ifade edilmiştir ki, bu durum muhtemelen İbrâhim'in hızlı bir şekilde geri dönmesine sebebiyet vermiş olmalıdır.¹¹ Çünkü tersi düşünülse Filistin-Mekke gibi mesafe olarak

⁹ Buhârî, "Enbiyâ", 9. Ayrıca bk. Thomas B. Dozeman, "The Wilderness and Salvation History in the Hagar Story", *Journal of Biblical Literature* 117/1 (1998), 23-43; Robert C. Gregg, *Shared Stories, Rival Tellings: Early Encounters of Jews, Christians and Muslims* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

¹⁰ Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrâhim ve Hanifilik* (Ankara: Seda Yayınları, 1985), 68-70; Kimliği hakkında Tevrat'ta çok daha fazla bilgi olmamasına rağmen Tevrat tefsirlerinde Hacer'in Firavun'un kızı olduğu ifade edilir. Firavun, sarayında Sâre'ye gösterilen hürmeti görünce, "Kızım başkasının evinde hanımefendi olacağına bu sarayda hizmetçi olsun" diyerek kızı Hacer'i Sare'ye verir. Hacer çocuk sahibi olur olmaz, "Hanımefendim aslında dışarıdan görüldüğü gibi değildir. Takva sahibi imiş gibi görünür, ancak sırf güzelliği bozulmasın diye hamilelikten uzak durmuştur" diyerek gıybetini yapar. Bunun üzerine Sare durumu Hz. İbrahim'e anlatıp onun karşı çıkmasına rağmen hamile olan Hacer' e ağır köle işleri yaptırır. Hacer, Sare'nin baskısı üzerine evden kaçınca dört veya beş melek kendisine görünür; ancak Hz, İbrahim'in evinde bu semavi varlıkları görmeye alışkın olduğu için ürkmez. Kuzgun, "Hâcer", 14: 431.

¹¹ Yaratılış bölümünde ayrıca İshâk'ın doğduğunda İbrâhim'in 100, İsmâil'in ise 14 yaşında olduğu hatta İshâk'ın sütten kesilme töreninde İsmâil'in ona gülmesinden dolayı Sâre'nin sinirlendiği ve bu yüzden onların kovulmasını istediği de ifade edilmiştir. Ancak bu çok mâkul gözükmemektedir. Sütten kesilmeyle beraber

oldukça uzun ve yorucu bir yolculuğa bir daha katlanmaması gerekirdi. Oysa gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse İslâmî kaynaklarda yer alan diğer bilgilere göre İbrâhim'in birden fazla Mekke'ye geldiği vurgulanmış hatta onlardan birisi Kâbe'nin temellerinin yükseltilmesi emriyle gerçekleşmiştir. Allah'ın emriyle Mekke'ye giden İbrahim, oğlu İsmail ile birlikte Beytül-harâm'ı bina etmiş ve böylece hacı ilan etmiştir.¹² Tekvin 21'deki ayetleri farklı yorumlayanlara göre ise İbrahim gerçekten kendi oğlunu terk etmemiş, onun hayatının devamını ve refahını sağlamak için düzenli olarak onu ziyaret etmiştir.¹³

İslâmî kaynaklarda ve diğer dinlerin kutsal metinlerinde ufak farklılıklar olmasına rağmen genel olarak kabul gören bu bilgilerin ortak noktası olarak ortaya çıkan Hâcer ve İsmâil isimleri daha sonraki dönemlerde farklı amaçlar doğrultusunda itibarsızlaştırma ve ötekileştirme aracı olarak kullanılmak istenmiştir. Örneğin, Tevrat'ı yazılı ve sözlü olarak iki boyutuyla dikkate alan ve Hz. İsa dönemindeki Ferisilerin devamı olarak kabul eden Rabbinik Yahudilerde, Hacer iki kat ötekidir ve Yahudi olmayan diğer kısmı yani seçilmemişleri temsil etmektedir.¹⁴ X. Yüzyılda Tekvin ile ilgili vaazlardan derleme olarak ortaya çıkarılan Aggadat Bereshit adlı eserde ise Hacer, kötü kokan kadın, eşek gibi kokan kadın olarak aşağılanmıştır.¹⁵ Bu noktada öncelikle Hacerizm kavramının teşekkülü ortaya konup, ardından bu kavramsallaştırma ile neyin kastedildiği tartışılacaktır.

neredeyse 15-16 yaşına gelmiş bir delikanlının böyle bir kovulma durumuna ya bir tepki vermesi ya da meşhur anlatılarda olduğunun aksine annesi Hâcer'i himaye etmesi daha makul olabilirdi. Kaldı ki Kur'an'ı Kerim'de de İsmail, Hz. İbrahim'in ilk çocuğudur ve annesiyle yapayalnız kaldığında daha çok küçüktür. (Bk. es-Saffat 37/100-102).

¹² Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı. (el-Bakara 2/127).

¹³ Firestone Reuven, "İslam'ın Teşekkül Döneminde Yahudi Kültürü", trc. Ertuğrul Döner - Ahmet Rifat Geçioğlu, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2014): 198.

¹⁴ İsmail Taşpınar, "Muhafazar Yahudilik", *Köprü* 97 (2007): Bakhos, 131.

¹⁵ Bakhos, 130.

Hâcerizm Kavramının Doğuşu

Hâcerizm kavramı ilk kez 1977 yılında Cambridge Üniversitesi Yayınları arasından çıkan "*Hagarism: The Making of the Islamic World*"¹⁶ adlı çalışmada kullanılmaya başlanmıştır. Patricia Crone¹⁷ ve Micheal Cook¹⁸ ikilisi tarafından kaleme alınan eser adından da anlaşılacağı üzere İbrâhim'e dayandırılarak özelde Hz. Muhammed'in hayatı hakkında farklı ve uç görüşler ile "parelel bir İslâm tarihi üretmek" amacı taşımaktadır. Bin yıllardır süren İslam karşıtı söylem ve tutumların en sert ve saldırganını sergileyen, Müslümanların en temel değer ve kabullerini sorgulayan hatta reddeden ikili bundan dolayı oryantalistler tarafından bile pek çok eleştiriye ve itiraza uğramıştır.¹⁹ Crone ve Cook'a en sert tepki gösterenlerden biri olan Neal Robinson,²⁰ ikilinin ilk dönem İslam kaynaklarını bir yana bırakarak Müslümanların Yahudi, Hıristiyan ve pagan komşularının yazdığı bölük pörçük, yalan yanlış bilgilerden alternatif bir İslam ve Kur'an tarihi kotarmaya çalıştıklarını ifade etmiş ve bu çabayı "tarihin iğfali" olarak adlandırmıştır.²¹ Ayrıca Robinson, kitabın kapsamlı bir eleştirisini yaparken Cook ve Crone tarafından temelde öne sürülen delilleri şu şekilde özetlemiştir.

1. Rahip Sebeos'a atfedilen bir vakanâmede, Hz. Muhammed'in (Mamet) kışkırtmasıyla Arap ve Yahudiler kutsal toprakları işgal etmişlerdir.

¹⁶ Patricia Crone - Michael Cook, *Hagarism: The Making of The Islamic World*, Cambridge University Press, New York, 1977.

¹⁷ Danimarkalı-ABD'li yazar, tarihçi ve oryantalist. 1994'ten beri İslam tarihi araştırmaları yapmaktadır.

¹⁸ Princeton Üniversitesi'nde Yakınoğu Araştırmaları Profesörü olarak görev alan Britanyalı tarihçi

¹⁹ Örneğin Norman Daniel, kitabın "mesnetsiz genellemelerle ile dolu bir kitap" olduğunu söylemektedir. Bk. Norman Daniel, "The Review of Hagarism", *Journal of Semitic Studies* 24 (1979): 296. Daha sonraları kendileri de bu eleştirilere katılarak, kitabın gençlik heyecanı ile ortaya sürdükleri görüşlerden ibaret olduğunu kabul etmişlerdir. 2006 yılında Micheal Cook ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiğini söyleyen Dr. Liaquat Ali Khan'ın roportajı için bk. The Daily Star, erişim: 25 Haziran 2018, <https://archive.thedailystar.net/2006/04/28/d60428020635.htm>.

²⁰ Leeds Üniversitesi'nde İslam Araştırmaları yapmaktadır.

²¹ Neal Robinson, "İslâm'ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Yaklaşım", trc. İsmail Albayrak, *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003): 167.

2. İlk dönem Süryani kaynakları Arapları “Müslümanlar” olarak değil özellikle 640’lı yıllardan sonra Maghraye/Mağriye olarak adlandırmış özellikle yüzyılın sonlarına doğru bunlar Hâcer’e nispetle Hâcerîler olarak anılmışlardır.

3. 634 yılında Filistin’de Yunanca olarak kaleme alınan ve Yahudi karşıtı olarak bilinen bir risalede (Doctrina Iacobi/Yakûbî Risâlesi) son zamanlarda yalancı bir peygamberin çıkacağı ve bu kişinin Mesih’in geleceğini iddia edeceği ifadesi yer almaktadır. Ayrıca VIII. yüzyılda yazılan bir Yahudi apokaliptiğinde (The secret of Rabbi Ben Yahoy/Yohay oğlu Haham Şem’un Sırları) Filistin’in İsmailoğulları tarafından fethine dair yorumlar bulunmaktadır.

4. 638 yılında Kudüs’ü fetheden Hz. Ömer’e verilen “Fârûk” ünvanının ehl-i kitap tarafından bir Yahudi için de kullanıldığına dair rivayetler vardır. Eğer öyleyse kelime Arapça değil Aramice’dir ve Mesih manasına gelen Redeemer demektir.

5. Daha önce zikri geçen Yakûbî risâlesinde Filistin’in fethi sırasında Hz. Peygamber’in hayatta olduğuna dair imalar da yer almaktadır.

6. Kudüs Patriği Sophronius (634-638) verdiği vaazlarda ve diğer muasır kaynaklarda Filistin’i işgal edenleri çok korkunç ve acımasız olarak nitelendirilmiş ancak çeyrek asır sonra değişik Hıristiyan yazarlar Araplarla sıkı bir dostluk ilişkisi içerisinde olmuşlardır.

7. VIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden önce yazılan Hıristiyan kaynaklarında Mekke’ye dair hiçbir referansa rastlanmamaktadır. Bu konuya ilk değinen eser Continue Byzantia Arabica adlı eserdir.

8. Vâsıt ve Bağdat’ta bulunan iki Emevî camisinin kibleleri 33 ve 30 derece kuzeye bakmaktadır. Bu yön Mekke’ye oldukça uzaktır. Ayrıca Urfalı Süryani yazar Yakup, Mısır’da bulunan Müslümanların doğruya doğru namaz kıldıklarını söylemektedir.

9. Yaratılış bölümünde (25:18) İsmail’in Sur şehri yakınlarında öldüğü ima edilmektedir. Sur ise Mısır’ın tam karşısına denk gelen ve Asurluların yaşadığı yöne doğrudur. Sâmiriler’in Tevrat’ında ise bu bölgeye “Bâkâ” denilmektedir. Bu kelime ise Kur’an’da yer alan (3/96) “Bekke” kelimesi ile benzerlik göstermektedir.

10. Sâmiriler ile İslâm dini arasında çok önemli benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin “İslâm” kelimesi Samirilerin Memar Merkah adlı eserinde “teslim olmak” manasında kullanılmaktadır.

11. Kubbetu’s-Sahra’da bulunan yazıtlar Kur’an’ın varlığına işaret eden ve içerisinde Müslüman ifadesinin kullanıldığı ilk bağımsız delillerdir. Halife Abdülmelik döneminde (680-705) yapılan binadaki yazıtlar 691-692 yıllarına rastlamaktadır.

12. Papaz III. Leo tarafından Ömer b. Abdülaziz’e gönderilen mektupta Kufe valisi olarak atanan Haccac hakkında şunların yazdığı söylenir: “Haccac sizin eski yazdıklarınızı toplayarak kendi zevkine göre başka şeyler yazdı ve bunu da sizin milletinize yaydı...”²² Bu noktada Hacerizmin ne olduğuyla ilgili genel bir özetin ve değerlendirilmenin yapılması uygun olur.

Neden Hâcerizm?

Crone ve Cook bir kitap başlığı olarak neden Hâcerizm’i seçmiş olabilirler?

İlk planda mâkul ve masum gibi gözüken bu isimlendirme, ilk dönem Süryani kaynaklarında Müslümanlar ve İslâm toplumunun atası olarak gösterilen Hz. İsmail’in annesi Hacer’e nisbetle verilmiştir. Kavramsal olarak doğru, kaynak yönünden siyer-meğazî tarzı İslam tarihi kaynaklarından daha eski İslam dışı kaynaklara yer vermesi açısından makul olarak düşünülebilecek bu kavramın temelinde nefret ve düşmanlık barındırdığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Çünkü ikili, İslâm diye bir dinin olmadığını, İslâm’ın Hâcerîler (Hagarine) adlı Mesîhî bir mezhebin içinden çıkan küçük bir topluluk hatta kaybettikleri toprakları yeniden almak için ortaya çıkan Mesihî bir hareket olduğunu bu yüzden Hâcerizm kavramının onlar (Müslümanlar) açısından daha doğru olacağını savunmaktadırlar.²³

Kur’an’ı Kerim’in 22 senede (610-632) Mekke ve Medine’de indirildiğine dair genel kabulü reddeden ikili, Kur’an’ın muhtemelen Suriye ya da Irak’ta, Hz. Peygamberin ölümünden 50 yıl sonra yazıldığını ve ona atfedildiğini öne sürmekte, “Müslüman” kavramının da VIII.

²² Robinson, “İslâm’ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Yaklaşım”, 168-169.

²³ Robinson, “İslâm’ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Yaklaşım”, 167; John Wansbrough, “The Review of Hagarism”, *The Bulletin of the School of Oriental and Africian Studies* 41 (1978): 155-156.

yüzyılda uydurulduğunu iddia etmekle niyetlerini aslında açıkça ortaya koymaktadırlar. Böylece Müslümanlığın uyduruk ve değersiz bir yapılanma olduğunu ırkçı bir söylem olarak ima etmektedirler.

Hâcer yoluyla nesli devam eden İbrahim'i kendi çıkarlarını da düşünerek reddedemeyen Crone ve Cook, Sare'nin daha sonra İshâk'ı doğurmasını bir ırkçılık aracı olarak kullanıp Yahudilerin daha değerli ve önemli olduğunu, Müslümanların câriye olan Hâcer'den geldikleri için önemsenmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Belki de Tevrat'ta geçen bilgiye göre Müslümanlar için en önemli şarlardan birisi olan kurban ameliyesinin öznesi olan İsmail'in yerine İshâk'ın zikredilmesi de bu tip iddiaların çıkışına zemin hazırlamıştır. Olaya göre "İshak büyüdüğünde İbrahim'e onu kurban etmesi emredilmiş, İbrahim oğlunu kurban etmek üzere Moriya diyarına götürmüşse de Rab onun yerine bir koç göndermiştir." (Yaratılış 22). Yahudi dinî literatüründe İbrâhim'in Yahudiliğin en önemli dindar modeli olarak gösterilmesi, İsrâil'in ise İbrâhim'in zürriyeti olarak adlandırılması tesadüf olarak algılanmamalıdır. (İşaya 41/8; Yeremya 33/26; Mezmur 105/6; Tarihler 20/7). Bu durum İbrâhim ile beraber İshâk'ın ve dolayısıyla Sâre'nin önemli ve kutsal, İsmâil ve Hâcer'in önemsiz ve değersiz olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar daha sonraları bu görüşleri konusunda -gelen eleştirilerin de etkisiyle olabilir- geri adım atıp "yeterli bulguya ulaşamadık, gençlik heyecanı bu işe giriştik" demiş olsalar da Cook ve Crone akademik bir tartışma başlatmışlardı. Hacerizm, İslâm karşıtı söylemlerde bulunanların elinde artık ortalığı ateşe verecek bir koz haline dönüşmüştü. Nitekim ABD'li tarihçi ve Middle East Forum'un kurucusu olan Daniel Pipes,²⁴ bu görüşleri en ateşli bir şekilde savunan ve yayan kişi olarak ön plan çıkmıştır. Bulunduğu her ortamda ve özellikle internet sitesinde²⁵ bu konuyu sık sık gündeme getiren Pipes, bazı kişileri de etki altına almayı başarmıştır.

²⁴ ABD'li tarihçi ve yazar. Middle East Forum'un kurucusu ve direktörüdür. Pipes, daha çok Birleşik Devletler'in dış politikası, Ortadoğu, İslâm tarihi ve İslamcılık üzerine çalışmalar yapmaktadır. Pipes, Cumhuriyetçi ve İsrail yanlısı tezler savunur ve İslâm tenkitleriyle tanınır.

²⁵ Bk. <https://www.meforum.org>.

Peki, Hacerizm'in Batılıların gözünde bir silah olarak ortaya çıkmasının arkasında entelektüel bir arka plan var mıdır? Diyebiliriz ki tıpkı İslamifobia gibi, tıpkı oryantalizm gibi onun arka planında da bazı isimler ve bazı kavramlar bulunmaktadır. Mesela Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 Kasım 1975 tarihli kararıyla Siyonizm'i (Yahudilik dinini değil) "ırkçılık ve ırk ayrımının bir çeşidi" olarak kabul etmiştir.²⁶

İşte bu süreç, esasında Hacerizm'in gençlik ateşiyle ortaya çıkan bir kitap başlığı veya kavram olmadığını göstermekle beraber, ikilinin çok uç ve sert bir dil kullanılması nedeniyle yeterli başarıya ulaşamamıştır. Ayrıca küreselleşen dünyanın bir arada yaşama kültürünü geliştirme noktasındaki zorlayıcı etkisiyle, çeşitli din bilimcileri tarafından ırkçılık karşısında, ötekini anlamayı önceleyen ve bu şekilde barışçıl bir dünyanın teşekkülüne katkı sağlamayı amaçlayan farklı yöntem ve yaklaşımlar geliştirmeleri de bu tarz söylemlerin yaygınlaşmasını engelleyici roller üstlenmişlerdir.²⁷

Yine de bir ırkçılık söylemi olarak ortaya çıkan Hacerizm, belki de özellikle 11 Eylül olayları ile birlikte bambaşka bir isimle ve bambaşka bir yapıda aynı amaca matuf olarak ortaya çıkmış, aynı meşalenin yanmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. İslâm'ın her daim kötü ve olumsuz bir tablo içerisinde olduğunu göstermek amacı, günümüzde hala en canlı haliyle gözler önünde durmaktadır. Bu bağlamda Müslümanlar olarak bizler isimlendirme ve nitelendirmelerin tutsağı olmadan, geçmişte ve gelecekte ortaya çıkan her türlü olumsuzluğa karşı uyanık ve bilinçli olmak durumundayız.

Sonuç

İlk insan ve peygamber Hz. Âdem ile başlayan ve çağlar ötesinden büyük bir kültüre sahip olan İslâm dini zamanı, mekânı ve insanları hiçbir ayrıma tabii tutmaksızın içerisinde muhafaza etmiş, evrensel dilini her dönemde gönderdiği farklı peygamberler ile mesaj olarak insanlığa duyurmuştur.

Hz. İbrâhim, yüce yaratıcının göndermiş olduğu peygamberlerden sadece bir tanesi olup, kendisinin çocukları olan İsmail ve İshak da birer

²⁶ Türkkiye Ataöv, *Siyonizm ve Irkçılık* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), 9.

²⁷ Bu konu hakkında bk. Şevket Özcan, *Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016).

peygamber olarak dönemleri içerisinde bu ilahi görevi üstlenmişlerdir. Mısır, Filistin ve Mekke coğrafyasında etkin olarak hayatlarını sürdüren bu peygamberler, daha sonraları farklı ayrımlara söz konusu olacak bir aile yapısıyla tartışmaların öznesi olmuşlardır. Bu tartışmaların çıkış noktası ise İsmâil'in köle ve fakir bir anneden, İshâk'ın ise hür ve zengin bir anneden doğmuş olmasıdır.

İrkçılığın en temel öğelerinden birisi olana hür-köle ayırımı zamanla annelerden sülaleye taşınmış ve nihayet 1977 yılında kaleme alınan "*Hagarism: The Making of the Islamic World*" adlı çalışmada en acımasız şekilde tüm Müslümanları kapsayacak bir hale dönüşmüştür. Kitabın müellifleri olan Patricia Crone ve Micheal Cook ikilisi tüm Müslümanları küçük ve hakir görececek şekilde "*Hacerizm*" diye bir kavrama sıkıştırmaya çalışmışlardır. Buna göre köle bir anneden doğan İsmail ve onun soyundan gelen Hz. Muhammed küçük bir mesihî gruptur. İslâm ve Kur'ân ise çok daha sonraları uydurulmuş kavramlardır.

Yıllar boyu süregelen tarihi malzemeyi, bilimsel çalışmaları ve üzerinde ittifak edilmiş konuları bir tarafa atıp birkaç Süryani kroniğine veya vakanâmeye dayanıp en üst perdeden ırkçılık söyleminde bulunmak, doğal olarak mâkul karşılanmamış ve ikili oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır. Daha sonraları kendileri de durumu kotarmaya yönelik açıklamalarda bulunmuş olsalar da Hacerizm, İslâm'a yönelik bir iftira ve ırkçılık söylemi olarak tarihteki yerini almıştır. 'Yeniden bir İslâm tarihi inşasında bulunuyoruz' kılıfıyla ortaya atılan bu iddia ve söylemler daha sonraları gerek Batı'da gerekse ülkemizde bilinçli-bilinçsiz birtakım kişilerce de İslâm aleyhtarlığı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda ikilinin yazmış olduğu kitapta zikredilen iddialara reddiye niteliğinde hem İslam tarihi hem de disiplinler arası çalışmaların yapılması, zihinlerde ortaya çıkabilecek muhtemel karışıklıklara karşı bir tedbir olması açısından önemli olacaktır.

Kaynakça

- Ataöv, Türkkaya. *Siyonizm ve Irkçılık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Bakhos, Carol. *İbrahim'in Ailesi: Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam İnancındaki Yorumlar*. Trc. F. Büşra Helvacıoğlu. İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları, 2015.

- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Crone, Patricia - Cook, Michael. *Hagarism: The Making of The Islamic World*. New York: Cambridge University Press, 1977.
- Daniel, Norman. "The Review of Hagarism". *Journal of Semitic Studies* 24 (1979): 296-8.
- Dozeman, Thomas B. "The Wilderness and Salvation History in the Hagar Story". *Journal of Biblical Literature* 117/1 (1998): 23-43.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-Lüğa*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbu'l-Ayn*. Thk. Mehdî Mahzûmî. 8 Cilt. b.y.: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Gregg, Robert C. *Shared Stories, Rival Tellings: Early Encounters of Jews, Christians and Muslims*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Hassan, Riffat. "Islamic Hagar and Her Family". *Hagar, Sarah, and Their Children*. Ed. Phyllis Tribble-Letty - M. Russell. 149-167. Louisville: Westminster Knox Press, 2006.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *Cemheterü'l-Lüğa*. Thk. Remzî Münîr Ba'lebekî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm, 1987.
- Josephus. *Jewish Antiquities*. Trc. Ralph Marcus. 4 Cilt. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- Kissen, Rita M. "The Children of Hagar and Sarah". *Children's Literature in Education* 22/2 (1991): 111-119.
- Kuzgun, Şaban. "Hâcer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 431-433. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Kuzgun, Şaban. *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrâhim ve Hanîfilik*. Ankara: Seda Yayınları, 1985.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2002.
- Özcan, Şevket. *Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- Pinker, Aron. "The Expulsion of Hagar and Ishmael". *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (2009): 1-24.

- Reuven, Firestone. "İslam'ın Teşekkül Döneminde Yahudi Kültürü". Trc. Ertuğrul Döner - Ahmet Rifat Geçioğlu. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2014): 191-202.
- Robinson, Neal. "İslâm'ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Yaklaşım". Trc. İsmail Albayrak. *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003): 166-175.
- Taşpınar, İsmail. "Muhafazar Yahudilik". *Köprü* 97 (2007).
- The Daily Star. Erişim: 25 Haziran 2018.
<https://archive.thedailystar.net/2006/04/28/d60428020635.htm>.
- Wansbrough, John. "The Review of Hagarism". *The Bulletin of the School of Oriental and Africian Studies* 41 (1978): 155-6.
- Zebidî, Ahmet. *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*. Trc. Ahmet Nâim - Kâmil Miras. 13 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 1980.